

Анемонен

Medlemsblad för
Hallsbergs Naturskyddsförening
Nr 2 2016

Innehåll

Ordföranden har ordet	3
Årets Å-cirkel	6
Långben	10
De riktigt små spindeldjuren	12
Fjärilsväxter	14
Några fjärilsupplevelser	16
Vinbergssnäcken	18
Från verksamheten	20
Höstprogrammet	23

Omslagsbilden

En juvel i gräset. En dagfjärilssvärmare *Geometra papilionaria* kom på besök när jag tänt kvicksilverlampan och spänt upp lakanet på tvättställningen för en nattfjärilsnatt.

De små djuren är både vackra och intressanta och de kan dessutom ofta studeras i den egna trädgården. På sidorna 10 – 19 finns mera från vår lilla trädgård. Jag hoppas det kan inspirera dig till att titta närmare på de små djur som vi har runt omkring oss.

/Sture H.

Hallsbergs Naturskyddsförening

www.hallsberg.naturskyddsforeningen.se

Kontaktpersoner:

Ingela Wallin 0582-161 53

Arne Holmer 0582-407 58

På vår hemsida finns mera:
förutom programmet finns länkar,
bilder från olika aktiviteter, gamla nummer av Anemonen mm.

ORDFÖRANDE HAR ORDET

Idag var det långbyxor på! Vi är en dryg vecka in i augusti och höstliga vindar sveper över oss. I morse hade vimpeln snott sig runt flaggstången flera varv. På gräsmattan låg kvistar, grenar och mängder med eklöv. Det känns riktigt kusligt, när naturens krafter rycker i oss. Vart tog sommaren vägen? Blev det inte mer? Hur fort går inte livet? Och vad gjorde jag med vår sköna årstid? Ja, inte blev det vad jag hade tänkt mig! Jag skulle ju släktforska och av det blev intet! Och inte blev det något hantverk heller! Så vad har jag då gjort? Jo, jag har varit social och träffat många kompisar, som

jag upplevt roliga saker tillsammans med. Och det tycker jag är viktigt, så det får stå högst upp på prioritetlistan. Det andra får då vänta, man lever bara en gång! Lite nyttig har jag väl i alla fall varit. Jag har målat fönster och det är ju inte precis det roligaste jag vet! Att måla fönster i styv kuling, ja jag tror nästan det var storm i byarna, känns lite utmanande. Men det gäller att passa på, när inspirationen infinner sig. Det är ju minst sagt inte alla dagar den gör det!

Jag befinner mig som alltid om sommarna på västkusten i norra Halland. Där mår jag gott och livet får variation.

Lotsutkiken på Vrångö

Sommarens vackraste vecka hade jag en väninna från Hallsberg på besök. En dag tog vi skärgårdsbåten ut i Göteborgs södra skärgård. Vädret var strålande och vi följde med till den sista och sydligaste

ön, som är Vrångö. Vi började med att fika på Caféet nere i hamnen. Sedan promenerade vi runt på öns vandringsstigar i naturreservatet, Södra och Norra slingan. Vi klättrade upp på berget till Lotsutkiken där man har en vid utsikt över Kattegatt. Och självklart badade vi. Det gäller att passa på när väder och badtemperatur är gynnsamma! Och innan båten tog oss hemåt igen åt vi en god middag på det trevliga Caféet, som nu serverade mat. Det är sådana minnen, som blir pärlor i vintermörkret, när den tiden kommer.

Ja, det blir många utflykter när kompisar kommer på besök. Väninnan från Viby gästade mig också. Det var i början på sommaren, turisterna hade inte börjat välla in utan det var lugnt. Bada var inte aktuellt, då badtemperaturen inte var tjänlig ännu. Men vi for runt i min gamla härliga bil med 23 år på nacken och tittade oss omkring. Världsarvet Grimeton utanför Varberg var ett av målen. Det byggdes 1922-1924 och blev den första radiostationen, som sände trådlöst över Atlanten till USA. Det är ett mäktigt monument över tekniska vinningar, som jag tyvärr inte förstår så

mycket av. De sex 127 meter höga tornen står på rad och behöver ständigt målas och underhållas. Och ibland drar de igång hela anläggningen, som fortfarande är funktionsduglig, då de har speciella dagar att fira.

Till Marstrand tog vi bussen. Man åker mycket förnämligt och långt med Västtrafiks kort. På Marstrand börjar man med fika på Bergs konditori. Det är trevligt med goda traditioner, och man måste fika när man rest länge! Vi besökte Strandverket, som är en konsthall inrymt i en gammal försvarsanläggning, som genom årens lopp använts för många skilda ting. I år var det två olika utställningar, en med skulptur av Eva Hild och en med foto av Lars Tunbjörk, som tyvärr avled förra året. Det blev även ett besök med guidad tur på Carlstens fästning, som ligger högst upp på ön. Fästningens mest kände fånge var Lars Larsson Molin eller Lasse-Maja, som han kallades då han klädde ut sig i kvinnokläder och stal. Han föddes 1785 i Ramsberg i Bergslagen och dog 1845 i Arboga, där han även är begravd efter ett hårt och spännande liv.

Ja, det här var ett litet axplock av vad jag haft för mig denna sommar. Jag gör saker hela tiden och ändå tycker jag inte jag hinner med någonting! Visst är det märkligt? Jag har nog för stora

ambitioner och för höga mål! Ja, man kan inte hinna allt, även om man så önskar!

Våren var också mycket innehållsrik med alla utflykter och möten i Naturskyddsföreningens regi. Studiebesöket i april till Grimsö forskningsstation och fågeltornet vid Morskogasjön var trevliga upplevelser. Kumlas Å-cirkel bjöd på två fina utfärder i juni. Först var det en fantastisk heldag till Askölaboratoriet utanför Trosa och sedan den nyrestaurerade Imälven genom Karlskoga. Tack Åke Teljå för väl genomförda programpunkter i studiecirkeln!

Ja, vad ska så höstens exkursioner innefatta? Kom med, se, hör och upplev! Tänk inte för länge utan bara kom! Och Miljövänliga veckan (vecka 40) kommer i år att sätta tummen på hudvårdsprodukter. Vad är det vi smetar in oss med och vad är det i schampot? Många kemikalier, som säkert har negativ inverkan på vår natur!

Och till sist, Stort TACK till er alla, som gör vår förening levande! Tack till er som håller i utfärderna och delger oss andra era kunskaper och TACK Sture Hermansson, som håller i mycket och gör denna tidning möjlig!

Hösthälsningar *Ingela Wallin.*

ÅRETS Å-CIRKEL

Text: Åke Teljå Bilder: Sture Hermansson

För cirka tjugo år sedan startade Kumla-föreningen årliga cirklar om allt som har att göra med vatten och dessa benämndes Å-cirkel med ett löpande nummer. I år kan vi konstatera att vi under våren och sommaren har haft den tjugofemte cirkeln, alltså blev innevarande år 25-cirkels jubileum.

Vad var då bakgrunden till dessa cirklar?

Ja det var det intresse för vatten som framförallt inspirerades av Rune Gustafsson och Åke Teljå. Så småningom uppkom ett samarbete med Hallsbergföreningen. Detta skedde i samband med ett intresse för att restaurera Puttlabäcken-Ralaån-Kumlaån och då uppkom ytterligare samarbete med Hallsbergs och Kumla kommuner, länsstyrelsen och LRF. Ett mycket intressant samarbete som i många år var mycket givande, men sedan dog det ut på grund av förändringar när det gällde tjänstemän och politiker i kommunerna.

Vårt arbete fortsatte dock med att i våra cirklar försöka utöka vår kunskap i vattenfrågor bl a genom utflykter till forskningsstationer, reningsverk, kraftverk, vattenverk och våtmarker m m från Dalälven i norr till Helgeån i söder, från Stockholm i öster till Tjärnölaboratoriet i väster.

Under senare år har vi även genom föredrag för allmänheten försökt att utvidga kunskaperna hos denna grupp. Det kan bara konstateras att det var mycket behövt och mycket intressant.

I år har vi besökt SLU:s fiskavdelning i Örebro och fått höra på ett mycket intressant föredrag av Erik Degerman om fisket i de stora sjöarna i Mellansverige. I höst kommer han tillbaka till Kumla-föreningens månadsmöte den 2 november och kommer då att berätta om sin forskning gällande resultatet av kalkningen av de svenska sjöarna och vattendragen under de senaste 40 åren. Hjärtligt välkomna till detta möte.

Imälven brusar fritt igen.

Sif Eklund började med att berätta om Imälven via kartan

Vi har besökt Imälven i Karlskoga som har restaurerats genom att stenar har återlagts som tidigare var bortröjda, då älven hade använts som flottled. Kraftverk hade rivits m m för att få fritt fram för öring och flodpärlmusslor. En mycket

intressant utflykt med Karlskogas f d stadsträdgårdsmästare Sif Eklund som ciceron. Restaureringen visar också att det går att återställa ett vattendrag till sitt forna utseende.

Vid Imälvens utlopp ur Älgsimmen finns en regleringsdamm som är högre vid ena sidan av älven och därmed automatiskt reglerar flödet. Några stenbumlingar är också ditlagda

Ute på Askö träffade vi på en mera långväga resenär. En silvertärna som under vårt vinterhalvår gjort en rundresa till södra ishavet.

Det var inte bara vi från Hallsberg och Kumla som åkte ut till Askö denna dag.

Färden ut gick genom Trosa skärgård och var en av årets somrigaste upplevelser. Det var god flaggvind på fyrvaktarbostället, men den vinden fick vi akterifrån som kompensation för båtens fartvind. Resultatet blev nästan vindstilla på båten.

Stockholms universitets forskningslaboratorium på Askö. Till höger en av invånarna, en rödbena.

Asköpersonalen drar en not för att visa djurlivet. Till vänster har en yngre deltagare fått känna på en tångsnälla.

En höjdare under året var besöket på Stockholms Universitets forskningslaboratorium på Askö en bit utanför Trosa i skärgården. Vi besökte dem på deras årliga besöksdag och fick ta del av deras forskning genom föredrag och utställningar och diskussioner med personalen. Kanske det bästa var att vi fick vara med om notdragning efter fisk i strandzonen. En mycket kunskapsrik dag.

Under sommaren har vi också haft provfiskeri vid två tillfällen i Teljeån för att undersöka vad det finns för fiskarter i å-systemet på närkesslätten. Det första fisket ägde rum vid dammen vid Näset

och resultatet blev magert på grund av högt vattenstånd. Vi fiskade upp en mört, hittade en död braxen på stranden och fick reda på att folket i trakten brukade få abborre vid mete.

Det andra provfisket ägde rum på gården Nälöns del av ån vid f.d. Skarbysjön. Där fick vi på mete upp mört, sarv, björkna och abborre men ingenting gick in i de utsatta mjärdarna.

Vid båda tillfällena har markägarna varit mycket tillmötesgående.

Vi hoppas att vi kan fortsätta med Å-cirklarna även i framtiden.

Provfiske i Täljeån efter att den passerat f.d. Skarbysjön. En uppmetad mört.

LÅNGBEN

Sture Hermansson

Vad är det som springer omkring med 8 långa ben och ser ut som spindlar? Jo lockespindlar naturligtvis.

En **lockespindel** skiljer sig från de "riktiga" spindlarna bl.a. på sina i allmänhet mycket långa ben, bara två ögon, att fram- och bakkropp är sammanväxta till en kompakt enhet och avsaknaden av spinnkörtlar.

Spindlarna har 8 ögon, två kroppshalvor som är ledade mot varandra och spinnkörtlar i bakkroppen. Ta fram förstoringsglaset och närma dig försiktigt en spindel och en lockespindel så upptäcker du snart fascinerande detaljer. Det är kanske svårare att se direkt att lockespindlarna parar sig med hjälp av en penis medan spindlarna använder sina pedipalper framtill. Parningsorganen gör att det ser ut som om spindelhannarna har boxhandskar.

Lockespindlarna lever av dött organiskt material som de hittar eller mindre djur lyckas övermanas. Till skillnad från spindlarna saknar de giftkörtlar så det måste vara mycket små djur.

En lockespindel i Herrfallsäng. Lägg märke till att det andra benparet är längre än de andra. De benen används som känselspröt.

En lockespindel som dök upp på mitt skrivbord en kväll. Ovanpå kroppen kan du se en svart förhöjning där ögonen sitter. Det högra känselsprötet (andra benet) har tydligen gått förlorat

En "riktig" spindel som jämförelse. En hane av korsspindel som hängt upp sig uppochner i kökstaket med hjälp av trådar den spunnit.

Benen är ganska långa men inte som lockespindlarnas. Lägga märke till parningsorganen, "boxhandskarna" framtill, Några av de åtta ögonen kanske också syns.

Lockespindlarna är i allmänhet nattaktiva. Denna lockades fram av en söt smörja med honung och rödvin som jag använde för att locka nattfjärilar

Hannarna av arten hornlocke *Phalangium opilio* är lätta att känna igen på sina långa horn.

Ser du ögonen? De sitter ganska långt bak och är två stycken.

De riktigt små spindeldjuren

Kvalstren är små spindeldjur som finns i stort antal omkring oss. Olika arter har olika matvanor, inte alltid så trevliga för oss. På riktigt nära håll kan man se att lockespindlarna ofta har någon sorts små röda vårtor på kroppen. Det är parasitiska kvalster som med kemiska medel borrar sig genom lockespindelns kroppspansar så att de kan sitta där och suga näring av värdjurets kroppsvätskor.

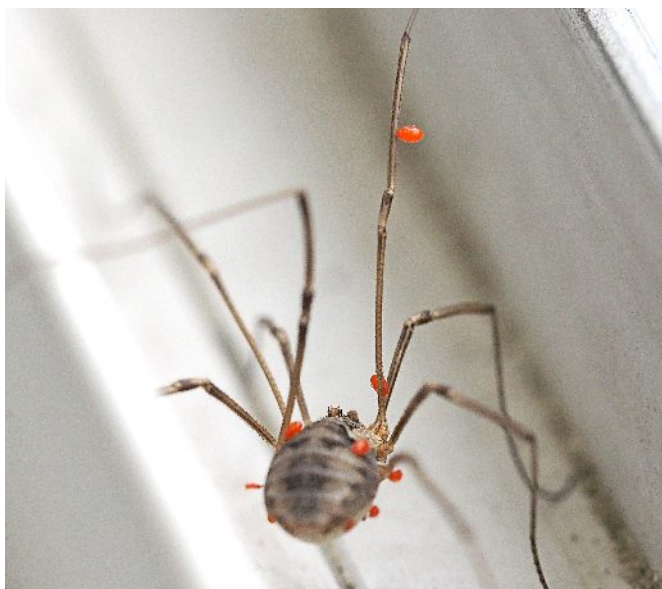
Detta kvalster sitter på benet av lockespindel från Herrfallsäng på förra sidan. Lägg märke till hur den sitter liksom spetsad på värden och behöver inte ens hålla tag med sina små ben.

Ett kvalster i armhålan. Kvalstren sätter sig gärna där hudskelettet är tunnare på lockespindelns.

Denna lockespindel som sprang omkring i vårt uterum verkar ha blivit utsatt för ett rekordförsök i antal kvalster på kroppen. Jag kan räkna till minst nio stycken.

En del kvalster är inte parasiter men utnyttjar större djur för att förflytta sig.

Dödgrävarna ur familjen asbaggar lever av döda djur som de gräver ner och lägger sina ägg vid så att ungarna

(larverna) kan äta av liket. Kvalstren som rider på baggarna följer med. När de kommer fram lever kvalstren bl.a. av äggen till de asflugor som är dödgrävarens konkurrenter.

Denna rödbandade dödgrävare hade fastnat i en fälla för mördarsniglar som grannen lagt ut utanför tomten. Kvalstren hängde med.

Med ryggen nästan fullsatt! Denna dödgrävare drogs till kvicksilverlampan som vi lockade nattfjärilar med i Arne H:s trädgård i Pålshoda. Den lyckades i alla fall flyga med alla kvalstren på ryggen

NÅGRA FJÄRILSVÄXTER

Sture Hermansson

Fjärilarna ökar glädjen av trädgården. Du kan förbättra för dem genom att plantera växter som de trivs med särskilt bra. Här är några exempel.

Flera kryddväxter med blå – röda blommor är mycket bra fjärilsväxter. De får här representeras av lavendel med en nässeljäril och ett antal av de mindre tåtelsmygare som gett mig svenskt rekord i tåtelsmygare, ca 700 individer som mest förra sommaren. Andra bra arter är kungsmynta, pepparmynta och timjan.

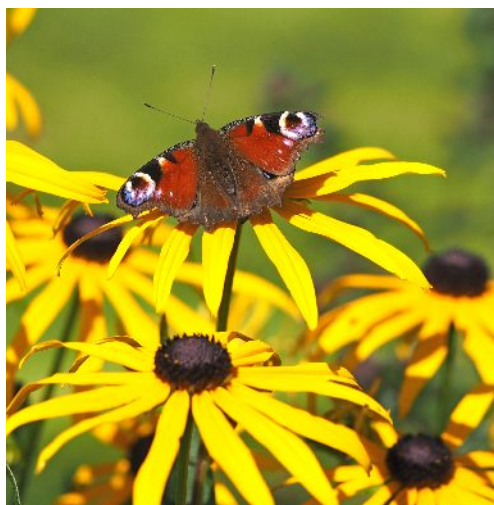
Klotlök *Allium globosum* drar inte bara till sig fjärilar av olika slag utan även humlor, bin och blomflugor.

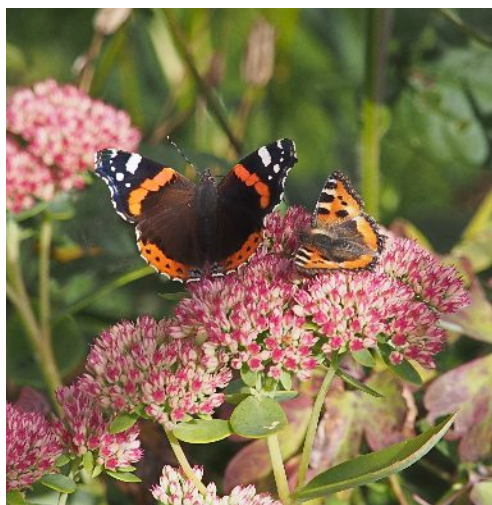
Kamtjatkafeblad *Pedimus (Sedum) kamtschaticus* har visat sig vara oväntat tilldragande för fjärilar. Här är det luktgräsfjärilar som samlats för att suga nektar.

Stjärnflocka *Astrantia sp.* verkar av någon anledning vara särskilt populär bland näselfjärilar

De fjärilar som ska övervintra som fullbildade kan komma till trädgårdens blommor ända in på hösten. Här ett påfågelläga på Rudbeckia. Den röda rudbeckian, röd solhatt, är också bra.

Kärleksörten *Hylotelephium telephium* är en mycket bra höstblommande fjärilsväxt. Här är en amiral och en näselfjäril på besök 27 september 2015.

NÅGRA FJÄRILSUPPLEVELSER

från sommaren som snart har gått

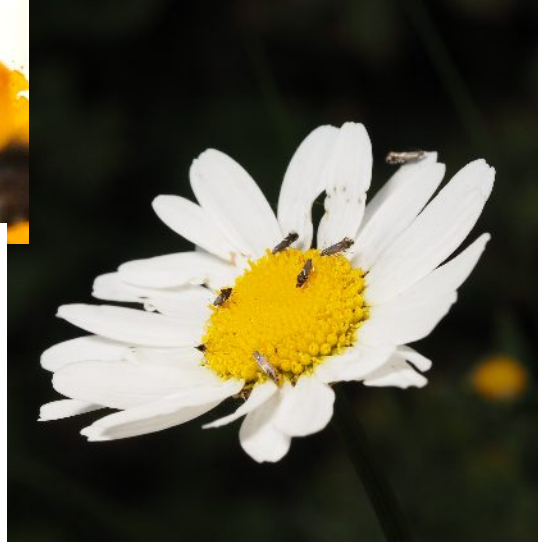
Sture Hermansson (utom strålögat)

En påfågelöga har slagit ner på ett strålöga i trädgården. Strålögat är känt för att förkomma i Trystorps ekäng, men de blommar också hemma hos mig.
/Ingrid Ohlsson

Småfjärilarna, mott och mal m.fl. är ofta vackra och alltid intressanta. En dag i somras hade flera exemplar av en liten mörk insekt samlats i varje prästkrage i trädgården. Det visade sig vara gräshakmalar, men dagen efter var de försvunna igen. De lever som larver på gräsfrön och har tydligen trivts på trädan utanför. Larven övervintrar i ett gräsfrö innan den förpuppar sig på våren.

Vitfläckigt lundfly upptäcktes av min sambo i trädgården som larv för två år sedan. Förra året fann vi larven igen och i år den fullbildade fjärilen. Dessa är de enda kända fynden i Närke av arten.

Svavelgul höfjäril är en vacker fjäril som jag kan se i Tripphult varje år. Larven lever av odon och blåbär, så inne i samhället flyger den normalt inte, men i år kom en svavelgul flygande hit en dag och visade upp sig.

Det gäller att ha ögonen med sig. På vägen i Tripphult satt en liten mörk sak som såg ut som en dött löv eller liknande. Det visade sig vara en ekspinnare som satt i en lite ovanlig ställning medan den höll sig fast i en liten blåbärsplanta.

VINBERGSSNÄCKORNA

Sture Hermansson

När de kryper lämnar de ett spår av slem. På ett torrt underlag blir spåret mindre eftersom de vill ha så lite kontakt med underlaget som möjligt

Vinbergssnäckorna har sitt ursprung i södra Europa, "vinbergen". De är ätliga och togs till Sverige under medeltiden av munkar eftersom de kunde ätas under fastan genom att räknas som fisk.

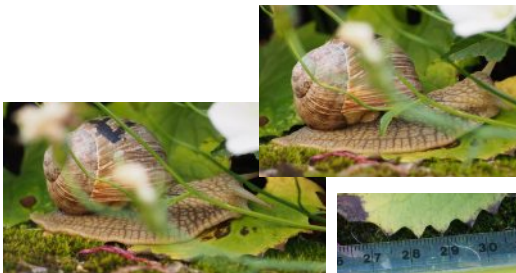
Enligt litteraturen har de brunt skal som unga vilket blir vitare när de blir äldre eftersom de lagrar in mera kalk i skalet. I naturen kan de bli ca 10 år gamla och blir könsmogna vid 2–4 års ålder. De är väldigt stationära, engelska wikipedia anger upp till 6 m migration, från födelseplatsen får man förmoda.

För att följa dem lite mera individuellt har jag sedan 2014 märkt vinbergssnäckor-

na i trädgården med nummer och fotograferat dem när jag sett dem igen. De har nattliga vanor och önskar fuktig omgivning så man ser dem inte så ofta, men några bilder har det blivit.

Första gången framför kameran för nr. 9.

Hur fort kryper en vinbergssnäcka?

Här är nummer 7 på gång över ett blad av vårkragen. Det är 16 sekunder mellan bilderna. Uppskattningsvis rörde sig snäckan 7 mm vilket blir ungefär 1,5 m/tim.

Parningen

Vinbergssnäckorna är tvåkönade, men kan inte befrukta sig själva. Efter en lång stunds uppvaktning av varandra

tar parningen vid och efter några timmar till kan båda snäckorna bli både pappa och mamma.

Förflyttning

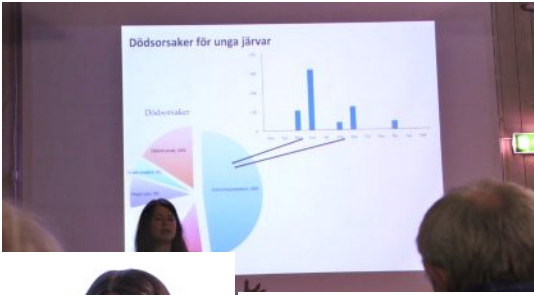
Nummer 9 är den enda som jag lyckats fotografera tre år i följd. Det är också den som förflyttat sig mest och längst.

Första gången, 20 augusti 2014 befann den sig bakom garaget. Efter övervintring 6 maj -15 befann den sig ett par meter därifrån för att till midsommar, 24 juni,

ha krupit utanför tomten, ca 4 m från läget i maj. 3 juli var den tillbaka och kröp på garageväggen, och 27 augusti befann den sig vid hörnet av bostadshuset. En förflyttning på ca 8 m. 17 juni i år sågs den passera mellan huset och garaget och kunde sedan fira midsommar på samma plats som förra året.

Några glimtar från årets aktiviteter

Sture Hermansson

Grimsö

Malin Aronsson berättar om sin forskning om järvar. Här visar hon att en stor dödsorsak är andra järvar.

Broby äng

Varje år är det några nya vindfällan över naturstigen. På bilden ovan är det Östen Tylebrink som sätter motorsågen i en stor sälj som fallit.

Till vänster kan vi gå längs stigen på vår "vårkväll i Broby äng".

Vitsipporna blommade som aldrig förr i år.

Tjälvesta äng

Vi blev tvungna att ersätta Gimpeln med Tjälvesta äng.

På bilden ovan ses dagens fynd. En harkrank som försöker se ut som en geting. Första fyndet i Närke av gulringad vedharkrank

Karmansbo och Röda jorden

En lite ovanligt kulturinriktad resa där vi såg hur man arbetade med de gamla lancashireugnarna i Karmansbo och sedan hamrade ut järnet med mumblingshammaren och bearbetade det i valsverket.

Vid Röda jorden i Riddarhyttan gjorde man järn för åtminstone 2500 år sedan.

Här har man rostade rödjord under försöken att göra järn enligt gamla metoder.

Sören lyckades prata till sig ett prov av den rostade rödjorden.

Kumla naturskyddsförening har sina möten i en lokal på Sturegatan 1 (stjärnan på kartan ovan)

Vårt marknadsstånd förra året.

HÖSTPROGRAM 2016

Lördag 17 september	Svamputflykt Vi åker till någon lämplig svamplokal. Hans-Åke Sandberg hjälper oss sedan att identifiera svamparna. <i>Avresa kl. 9.00 från Konsum Hallsberg</i> <i>Ansvarig: Arne 0730-42 98 65</i>
Lördag 1 oktober	Naturreseptatet Myggedalen Ett ganska nytt reservat i Snavlunda med gammal skog och rödlistade arter. <i>Avfärd från Konsum Hallsberg kl. 09.15.</i> <i>Ansvarig: Sture H. 072-72 13 587</i>
Fredag 7 oktober	Hallsbergsmarken Besök oss i vårt stånd på marknaden.
Onsdag 2 november kl. 19.00	Månadsmöte i Kumla Erik Degerman berättar om sin forskning om kalkningen av sjöar. <i>Sturegatan 1. Se karta till vänster.</i>
Söndag 13 november	Medlemmarnas bilder Vi kopplar av med fika och bilder från året som gått. Ta gärna med dig några bilder. Vi har utrustning att visa dem. <i>Kantakrogen Hallsbergs hembygdsgrd kl. 17.00</i> <i>Ansvarig: Ingela tel. 0582-161 53</i>
Onsdag 7 december kl. 19.00	Månadsmöte i Kumla Bildvisning. I Kumla är temat Bilder från årets aktiviteter. Ta gärna med bilder om du har några. <i>Sturegatan 1. Se karta till vänster.</i>

OBS! Vi måste göra programmet månader i förväg. Kontrollera gärna programmet med vår hemsida eller ansvarig för aktiviteten.

Lämpliga kläder och matsäck gäller alltid!

Info via e-post

Om du lämnar din e-postadress till riks eller direkt till sture@sturehermansson.se kan du få del av information och påminnelser jag skickar ut inför varje aktivitet.

Vi samarbetar ofta med Naturskyddsföreningen i Kumla. De har hemsidan kumla.naturskyddsforeningen.se

Studie
främjandet

*Våra arrangemang
sker i samarbete med
Studiefrämjandet*

När jag satt och gick igenom bilderna från resan till Karmansbo och Röda jorden ropade sambon på mig. Ett av rådjuren hade kommit för att visa upp sitt lilla kid. Hon gick och betade på trädan strax utanför vårt hus en lång stund. Ännu en upplevelse från ”savannen” .
/Sture H.